

مقایسه

مهارت های اجتماعی دانش آموزان نابینا با همتایان بینا

شهرام نوری: کارشناس ارشد کودکان استثنایی
امیر فمرانی: کارشناس ارشد کودکان استثنایی
مدیریت آموزش و پرورش استثنایی استان خراسان جنوبی

چکیده

هدف پژوهش حاضر، مقایسه مهارت های اجتماعی دانش آموزان نابینا با همتایان بینای آنها در شهر شیراز بود. مهارت های اجتماعی، شامل مهارت های اجتماعی مناسب، رفتارهای غیراجتماعی، پرخاشگری و رفتارهای تکانشی، برتری طلبی و اطمینان زیاد به خود داشتن و رابطه با همسالان بود که به وسیله مقیاس مهارت های اجتماعی ماتسون (۱۹۸۳)، مورد سنجش قرار گرفت. نمونه مورد مطالعه مشتمل بر ۲۴ دانش آموزان نابینا و ۴۰ دانش آموز بینا بود که از مقطع راهنمایی و از مدارس ویژه دانش آموزان نابینا و مدارس دانش آموزان عادی شهر شیراز انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل یافته ها نشان داد که در عامل پرخاشگری و رفتارهای تکانشی و نیز در نمره کل مقیاس، تفاوت های معنی داری بین گروه نابینا و بینا وجود دارد.

مجله استثنایی
شماره ۴۵ صفحه ۲

مقدمه

بررسی و ارزیابی مهارت های اجتماعی دانش آموزان از دیر باز مورد توجه خاص روان شناسان و متخصصان تعلیم و تربیت بوده است (مک فال، ۱۹۸۲، به نقل از ماتسون، روتاری و هلسل، ۱۹۸۳). مهارت های اجتماعی بر رفتارهای فرا گرفته مطلوبی دلالت دارد که فرد را قادر می سازد با دیگران رابطه موثر داشته و از واکنش های نامعقول اجتماعی خودداری کند (گرشام

والبیوت، ۱۹۸۴، به نقل از بولکللی و کرامر، ۱۹۹۴).

مهارت های اجتماعی طیف گسترده ای از رفتارها از قبیل؛ توانایی شروع ارتباط موثر و مناسب با دیگران، ارایه پاسخ های مفید و شایسته (بولکللی و کرامر، ۱۹۹۴)، تمایل به رفتارهای سخاوتمندانه، همدلانه و یاریگرانه (مریل و گیمپل، ۱۹۹۸)، و پرهیز از تمسخر، قلدری و زورگویی به دیگران (ماتسون و همکاران، ۱۹۸۳) را شامل می شوند. نتایج تحقیقات حاکی از آن است این رفتارها تاثیرهای عمیق و متنوعی بر عملکرد روانی، عاطفی و تحصیلی افراد دارند. به عنوان مثال، مشخص شده است که نقص مهارت های اجتماعی در دوران کودکی، با مشکلات سازگاری^۱ در دوره های بعدی (ماتسون و همکاران، ۱۹۸۳)، اختلال سلوک^۲ و بزهکاری در سنین نوجوانی^۳ (بولکللی و کرامر، ۱۹۹۴)، ترک تحصیل از مدرسه^۴ (مریل و گیمپل، ۱۹۹۸) و مشکلات بهداشت روانی^۵ در بزرگسالی (ایسنبرگ و همکاران، ۱۹۹۵)، رابطه دارد. با وجود اهمیت فزاینده مهارت های اجتماعی در رشد و تحول کودکان، اکتساب و فراگیری این مهارت ها در همه کودکان به شکل یکسان صورت نمی گیرد. در میان گروه های مختلف کودکان، نابینایان در معرض خطر بیشتری^۶ برای نشان دادن و بروز نقایص در مهارت های اجتماعی می باشند (وان هاسلت و همکاران، ۱۹۸۵). نقایص نابینایان در مهارت های اجتماعی ممکن است یا با ناتوانی آنها در استفاده از سرنخ های دیداری^۷ که عامل موثری در اکتساب مهارت های اجتماعی است، مرتبط باشد (وان هاسلت، کازدین، هرسن، سیمون و مستنونو، ۱۹۸۵) و یا اینکه انعکاسی از عقاید نادرست افراد جامعه مبنی بر در ماندگی و وابستگی آنها باشد (بروک، ۱۹۵۶، به نقل از وان هاسلت و کازدین، ۱۹۸۵). صرف نظر از عللی که در خصوص نقایص نابینایان در زمینه مهارت های اجتماعی مطرح می باشد، تحقیقاتی نیز وجود دارند که مستقیماً به بررسی مهارت های اجتماعی در دانش آموزان نابینا و همتایان بینای آنها پرداخته اند. برای مثال وان هاسلت و همکارانش (۱۹۸۵)، در تحقیق خود، با استفاده از یک مدل تحلیل رفتار^۸، به ارزیابی مهارت های اجتماعی ۳۱ نوجوان نابینا از مدارس شبانه روزی ویژه ی نابینایان و همچنین ۲۲ نوجوان بینا که از مدارس عادی انتخاب شده بودند، پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که گروه نابینان در مقایسه با گروه بینان در مولفه های کلامی مهارت های اجتماعی^۹ شامل: تن صدا، تاخیر در پاسخ، قطع کردن صحبت دیگران و حرافی کردن و مولفه های غیر کلامی مهارت های اجتماعی^{۱۰} نظیر؛ لبخند زدن مناسب به دیگران،

با وجود اهمیت فزاینده مهارت‌های اجتماعی در رشد و تحول کودکان، اکتساب و فراگیری این مهارت‌ها در همه کودکان به شکل یکسان صورت نمی‌گیرد

۱. بین دانش آموزان نابینا و بینا از لحاظ میزان مهارت اجتماعی کلی چه تفاوتی وجود دارد؟
۲. آیا بین دانش آموزان نابینا و بینا چه تفاوتی از لحاظ مولفه‌های مهارت اجتماعی وجود دارد؟
۳. میزان مهارت اجتماعی کلی در میان دانش آموزان دختر و پسر نابینا چگونه است؟

روش

آزمودنی‌ها: آزمودنی‌ها شامل ۶۴ دانش آموز مشتمل بر ۲۴ دانش آموز نابینا (۱۴ پسر و ۱۰ دختر) و ۴۰ دانش آموز بینا (۲۰ پسر و ۲۰ دختر) بودند که به صورت تصادفی از مدارس راهنمایی ویژه دانش آموزان نابینا و مدارس راهنمایی دانش آموزان بینا در شهر شیراز، انتخاب شدند. شایان ذکر است که در انتخاب آزمودنی‌های بینا، آن دسته از دانش آموزانی که به لحاظ سن و سطح تحصیلات با دانش آموزان نابینا هم‌تا بودند، انتخاب شدند. همچنین سعی شد که دانش آموزان بینا از مدارس انتخاب شوند که از نظر موقعیت اجتماعی با مدارس ویژه دانش آموزان نابینا هم‌تراز باشند.

ابزار پژوهش: ابزار بکار رفته در پژوهش حاضر عبارت بود از مقیاس سنجش مهارت‌های اجتماعی ماتسون^۱، که توسط ماتسون و همکاران در سال ۱۹۸۳ برای سنجش مهارت‌های اجتماعی افراد ۴ تا ۱۸ سال‌تدوین گردیده است. این مقیاس دارای ۶۲ عبارت است که مهارت‌های اجتماعی کودکان را توصیف می‌کنند. پاسخ‌ها بر اساس یک شاخص ۵ درجه‌ای از نوع

حالت‌های چهره و وضعیت فیزیکی، دشواری‌های بیشتری را نشان می‌دهند. همسو با نتایج تحقیق فوق، وان هاسلت و کازدین (۱۹۸۵) در تحقیقی با هدف بررسی مهارت‌های اجتماعی گروهی از دانش آموزان شامل؛ دانش آموزان نابینای مدارس شبانه روزی، دانش آموزان نابینای مدارس روزانه و دانش آموزان بینا دریافتند که گروه‌های نابینایان در مقایسه با گروه بینا از مهارت‌های اجتماعی پایین‌تری برخوردار هستند. علاوه بر این، مشخص گردید که نقایص مهارت‌های اجتماعی کودکان نابینای مدارس شبانه روزی، در مقایسه با گروه نابینای مدارس روزانه بیشتر می‌باشد. در کنار این تحقیقات که نشانگر نقص مهارت‌های اجتماعی نابینایان در مقایسه با بینایان در زمینه مهارت‌های اجتماعی می‌باشند، تحقیقات دیگری نیز وجود دارد که مویدهم تفاوت نابینایان و بینایان در زمینه مهارت‌های اجتماعی می‌باشند. برای مثال، لونفلد ۱۹۸۰، (به نقل از هانت و مارشال، ۲۰۰۲) در تحقیق خود نشان داد که بین کودکان نابینا و بینا در مهارت‌های اجتماعی و مشارکتی تفاوتی وجود ندارد.

با توجه به اهمیت مهارت‌های اجتماعی در رشد و تحول دانش آموزان نابینا از یک سو و با توجه به عدم توافق در زمینه مقایسه مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان نابینا و بینا از سوی دیگر، پژوهش حاضر با هدف بررسی مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان نابینا و مقایسه آن با دانش آموزان بینا صورت پذیرفت. بر این اساس سنوالات پژوهش حاضر به شرح زیر تدوین گردید:

در ایران مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون، توسط یوسفی و خیر (۱۳۸۱) بر روی ۵۶۲ نفر دانش آموز دختر و پسر شیرازی اجرا و تعیین روایی و پایایی شده است. این محققان، روایی مقیاس یاد شده را با استفاده از روایی سازه‌ای و روش تحلیل عاملی و پایایی آن را با استفاده از روش آلفای کرونباخ و تصنیف، مطلوب و مناسب گزارش کرده‌اند.

طرح تحقیق: طرح تحقیق پژوهش حاضر از نوع تحقیقات علی-مقایسه‌ای می‌باشد.

شیوه اجرا: محققان پس از مراجعه به مرکز آموزشی نابینایان شهر شیراز و انتخاب تصادفی نمونه، به اجرای پرسشنامه مبادرت ورزیدند. در این مرحله محققان توضیحاتی را در مورد نحوه پاسخگویی به دانش آموزان ارائه دادند، ضمن اینکه از همراهی معلم کلاس نیز استفاده شد. در مرحله ی آخر سوال‌های پرسشنامه توسط محققان و یا معلم کلاس برای دانش آموزان خوانده می‌شد و آنها پاسخ‌ها را با خط بریل علامتگذاری می‌کردند.

در مرحله پاسخ دهی دانش آموزان، ابهامات احتمالی آنها توسط معلم یا محققان رفع می‌گردید. در مورد دانش آموزان بینا نیز درست به همین شیوه عمل شد، با این تفاوت که پرسشنامه‌ها در اختیار خود دانش آموزان قرار داده شد و آنها پاسخ‌های مورد نظر را بر روی پرسشنامه علامت گذاری می‌کردند.

روش تجزیه و تحلیل آماری: در این پژوهش متناسب با هدف‌ها و سؤال‌های تحقیق، از روش آماری آزمون t برای گروه‌های مستقل استفاده شد.

نتایج:

برای بررسی سوال (۱) تحقیق حاضر یعنی؛ مقایسه‌ی دانش آموزان نابینا و بینا از نظر مهارت اجتماعی کلی از آزمون t مستقل استفاده شد که نتایج آن در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱:

آزمون t مستقل برای مقایسه مهارت اجتماعی کلی دانش آموزان نابینا و بینا

P	t	df	SD	x	شاخص‌ها
					گروه
۰/۰۰۱	۰/۶۷	۴۴	۲۷/۲۷	۱۸۲/۶۰	نابینا
			۱۰/۶۲	۱۸۸/۶۹	بینا

همان‌طور که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود، میان دانش آموزان نابینا و بینا از نظر مهارت‌های اجتماعی کلی تفاوت معنی‌داری به نفع گروه بینا وجود دارد. به عبارت دیگر، میزان مهارت‌های اجتماعی کلی دانش آموزان بینا بیشتر می‌باشد.

مقیاس لیکرت با دامنه‌ای از نمره ۱ تا ۵ نمره گذاری می‌شوند. برای این مقیاس، ۵ مولفه یا خرده مقیاس فرعی به شرح زیر تدوین شده است:

۱- عامل اول یا مهارت‌های اجتماعی مناسب^{۱۱} که رفتارهای اجتماعی از قبیل داشتن ارتباط دیداری با دیگران، مودب بودن و اشتیاق به تعامل با دیگران به صورتی مفید و موثر را در بر می‌گیرد.

۲- عامل دوم یا رفتارهای غیر اجتماعی^{۱۲} که رفتارهایی مانند دروغ گفتن، خرده گرفتن بر دیگران، ایجاد صداهای ناهنجار و ناراحت کننده و زیر قول خود زدن را شامل می‌شود.

۳- عامل سوم یا پرخاشگری و رفتارهای تکانشی^{۱۳} که رفتارهایی از قبیل؛ به آسانی عصبانی شدن، لجبازی کردن، دعوا و مرافعه راه انداختن، قلدری و کتک کاری را در بر دارد.

۴- عامل چهارم یا اطمینان زیاد به خود داشتن^{۱۴} و برتری طلبی که رفتارهایی نظیر؛ پز دادن، خود را برتر از دیگران دیدن و تظاهر به دانستن همه چیز را شامل می‌شود.

۵- عامل پنجم یا رابطه با همسالان^{۱۵} که در بر دارنده تنهایی، حسادت، دوستی و بازی با بچه‌های دیگر می‌باشد. (ماتسون و همکاران، ۱۹۸۳؛ یوسفی و خیر، ۱۳۸۱).

نقایص مهارت‌های اجتماعی کودکان نابینای مدارس شبهانه‌روزی، در مقایسه با گروه نابینای مدارس روزانه بیشتر می‌باشد

عکس: محمد شروفجیان

نتایج جدول (۳) بیانگر آن است که میان دانش آموزان دختر و پسر نابینا از نظر میزان مهارت های اجتماعی کلی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر، بررسی مهارت های اجتماعی دانش آموزان نابینا و همتایان بینای آنها بود تا از این رهگذر بتوان اطلاعات مناسبی در اختیار دست اندرکاران تعلیم و تربیت قرار داد که در اصلاح و توسعه برنامه های آموزشی آنان لحاظ گردد. در این راستا، بررسی سنوآل اول تحقیق حاضر نشان می دهد که دانش آموزان نابینا از نظر مهارت اجتماعی کلی، از دانش آموزان بینا ضعیف تر هستند. این یافته ضمن همخوانی با سایر پژوهش ها (وان هاسلت و کازدین، ۱۹۸۵) وان هاسلت و همکاران، (۱۹۸۵)، بر لزوم ایجاد تغییرات در برنامه های آموزشی نابینایان به منظور پرورش مهارت اجتماعی آنها صحه می گذارد. تشویق نابینایان برای حضور هر چه بیشتر در فعالیت های اجتماعی مدرسه و جامعه، پرهیز از تاکید صرف بر جنبه های شناختی و آکادمیک فعالیت های درسی، تهیه و تنظیم پروژه های گروهی به منظور افزایش تعامل های اجتماعی نابینایان با یکدیگر، تدارک جلسه های آموزش مهارت اجتماعی با بهره گیری از متخصصان روان شناسی و تعلیم و تربیت، تدارک برنامه های عملی به منظور آموزش غیر مستقیم مهارت های اجتماعی نظیر: اردوهای چند روزه خارج شهر، گردش روزانه در شهر و تعامل افراد نابینا با اقشار مختلف افراد جامعه، مثال هایی از تغییرات در برنامه های آموزشی نابینایان بوده که می تواند در پرورش مهارت اجتماعی آنها مفید باشد.

بررسی سوال دوم تحقیق حاضر نشان می دهد که تنها در عامل پرخاشگری و رفتارهای تکانشی بین دانش آموزان نابینا و

نتایج حاصل از بررسی سوال (۲) تحقیق حاضر یعنی: مقایسه دانش آموزان نابینا و بینا در هر یک از خرده مقیاس ها (مولفه های) مهارت های اجتماعی، در جدول شماره (۲) آمده است.

جدول ۲:

مقایسه مولفه های مهارت های اجتماعی در بین دانش آموزان نابینا و بینا

P	t	SD	X	گروه	شاخص های آماری
*NS	-۰/۹۰	۱۴۱۵	۶۷/۸۲	نابینا	مهارت های اجتماعی مناسب
		۹۸۵	۷۰/۷۸	بینا	
*NS	۰/۶۰	۷/۵۹	۲۲/۹۱	نابینا	رفتارهای غیر اجتماعی
		۸/۸۶	۲۱/۶۹	بینا	
*NS	-۰/۲۵۰	۸/۸۲	۲۵/۷۸	نابینا	پرخاشگری/تکانشی
		۶/۱۳	۳۰/۳۹	بینا	
*NS	-۰/۴۰	۵/۱۵	۱۹/۴۷	نابینا	اطمینان زیاد به خود برتری طلبی
		۲/۱۹	۲۰/۰۴	بینا	
*NS	۱/۶۳	۸/۳۴	۲۹/۴۷	نابینا	رابطه با همسالان
		۳/۱۱	۲۶/۴۳	بینا	

* غیر معنی دار

نتایج جدول (۲) حاکی از آن است که:

الف) بین دانش آموزان نابینا و بینا از نظر مولفه های مهارت های اجتماعی مناسب، رفتارهای غیر اجتماعی، اطمینان زیاد به خود و برتری طلبی و رابطه با همسالان، تفاوت معنی داری وجود ندارد.

ب) پرخاشگری و رفتاری های تکانشی نزد دانش آموزان بینا بیشتر از نابینایان است. این نکته با ملاحظه میانگین میزان پرخاشگری و رفتارهای تکانشی دو گروه مشخص می شود (میانگین میزان پرخاشگری دانش آموزان بینا، ۳۰/۳۹ و دانش آموزان نابینا، ۲۵/۷۸). افزون بر این، تفاوت بین دانش آموزان نابینا و بینا در مولفه های پرخاشگری و رفتارهای تکانشی، از نظر آماری (در سطح یک صدم) معنی دار است. برای بررسی میزان مهارت های اجتماعی کلی در میان دختران و پسران نابینا (سوال ۳ تحقیق) نیز از آزمون t برای گروه های مستقل استفاده شد که نتایج آن به شرح جدول (۳) می باشد.

جدول ۳:

بررسی میزان مهارت های اجتماعی کلی در میان دانش آموزان دختر و پسر نابینا

P	t	df	SD	x	شاخص های آماری
NS	۰/۸۱	۲۲	۱۵/۹۲	۱۷۷/۵۷	دختران نابینا
			۳۰/۹۲	۱۷۸/۶۷	پسران نابینا

برای پرورش مهارت اجتماعی نابینایان از جمله پیشنهاد های پژوهش حاضر می باشد.

زیر نویس ها:

1. adjustment problems
2. conduct disorder
3. juvenil delinquency
4. dropping out of School
5. mental health problem
6. high risk
7. verbal cues
8. behavioral-analytic model
9. verbal components of social skills
10. nonverbal components of social skills
11. matson evaluation of social skills
12. appropriate social skills
13. nonsocial behaviors
14. aggression and impulsive behavior
15. overconfident
16. peer relationship

منابع:

- یوسفی، فریده و خیر، محمد. (۱۳۸۱). بررسی پایایی و روایی مقیاس سنجش مهارت های اجتماعی ماتسون و مقایسه عملکرد دختران و پسران در این مقیاس. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، شماره دوم، صص ۱۴۷-۱۵۸.
- Bulkeley, r., Cramer, D. (1994). Social skills training with young adolescents: Group and individual approaches in a school setting. **Journal of Adolescence**, 17, 521-531.
- Eisenberg, n., N., Fabes, R. A., Murphy, B., Maszk, p., Smit, M., & karbon, M. (1995). The role of emotionally and regulation in children's social Functioning: A longitudinal study. **Child Development**, 66, 1360-1384.
- Hunt, N., & Marshal, k (2002). Exceptional children and youth: An introduction to special education.
- Matson, J.L., Rotatori, A.F., Helsel, W.J. (1983). Development of a rating scale to measure social skills in children: The matson evaluation of social skills with youngsters. **Behavioral Research Therapy**, 21(4), 335-340.
- Merrel, k.w., & Gimpel, G.A. (1998). Social skill of children and adolescents. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Van Hasselt, V.B., & kazdin, A.F. (1985). Assessment of social skills in visually- handicapped adolescents. **Behavioral Research Therapy**, 23(1), 53-63.
- Van Hasselt, V.B., Kazdin, A.F., Hersen, M., Simon, J., & Mastantouno, A.K. (1985). A behavioral -analytic model for assessing social skills in blind adolescents. **Behavioral Research therapy**, 23(4), 395-405.

عکس دانش آموزان

بینا تفاوت معنی داری وجود دارد و در سایر عوامل و مولفه ها، دانش آموزان نابینا و بینا از وضعیت همسانی برخوردار هستند. به عبارت دیگر دانش آموزان بینا در مقایسه با نابینایان پرخاشگرتر بوده و رفتارهای تکانشی بیشتری نشان می دهند. با توجه به اینکه عامل پرخاشگری و رفتارهای تکانشی مواردی نظیر قلدر بازی، عصبانیت نابجا، دعوا و مرافعه، کتک کاری و... را در بر دارد و رفتارهای مذکور در نزد دانش آموزان بینا فراوان تر می باشد، لذا ضرورت چاره اندیشی و دقت نظر مسوولان امر آموزش و پرورش عادی در این خصوص بیش از پیش آشکار می گردد.

در نهایت، بررسی سوال سوم تحقیق حاضر، حکایت از عدم تفاوت دختران و پسران نابینا در میزان مهارت اجتماعی کلی دارد. هر چند که این یافته با برخی از تحقیقات که بر برتری مهارت اجتماعی دختران نسبت به پسران دلالت دارند، در تناقض می باشد، اما در تبیین آن می توان بیان داشت از آنجایی که گروه نمونه بیشتر از میان دانش آموزان دختر و پسر ۱۲ تا ۱۳ ساله انتخاب گردیده و تفاوت های جنسیتی در این سنین نسبت به سنین بالاتر کم رنگ تر می باشد، لذا یافته ی مزبور دور از انتظار نیست، چه بسا اگر در این تحقیق به جای دانش آموزان مقطع راهنمایی، از دانش آموزان نابینای دبیرستانی استفاده می شد، نتایج به گونه ای دیگر تغییر می یافت.

در مجموع، یافته های حاصل از این پژوهش ضمن اینکه بر همسانی نابینایان با همتایان بینا در بیشتر مولفه های مهارت اجتماعی تاکید نموده و بر این اساس وضعیت مهارت اجتماعی نابینایان را مطلوب ارزیابی می کند، اما با توجه به ضعف نابینایان در عامل مهارت اجتماعی کلی، لزوم تدارک برنامه های مناسب